

Охріменко Зорина 

кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії виховного проєктування,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ, Україна
demantoid@ukr.net

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Анотація. У статті надано результатами діагностичних досліджень особливостей кар'єрного становлення українських учнів в умовах війни, зроблено висновок про переважно низький рівень суб'єктності в питаннях власного професійного майбутнього. Визначено, що профорієнтаційні технології є дієвим засобом активізації навчальної мотивації, окреслення перспектив майбутнього, визначення векторів особистісного і професійного розвитку.

Ключові слова: профорієнтація, профорієнтаційний супровід, кар'єрне становлення учнів, воєнний стан.

Annotation. The article presents the results of diagnostic research into the features of career development of Ukrainian students in wartime, and concludes that there is a predominantly low level of subjectivity in matters of one's own professional future. It is determined that career guidance technologies are an effective means of activating educational motivation, outlining future prospects, and determining vectors of personal and professional development.

Key words: career guidance, career guidance support, career development of students, martial law.

Вступ. Зрілість випускників закладів загальної середньої освіти визначається не лише глибиною набутих знань і навичок, але й рівнем їх підготовленості до самостійного життя. Саме тому, у Концепції Нової української школи чітко представлена головна ідея – навчання для життя, що передбачає активне впровадження в освітній процес формування цілого ряду цінностей: цінності праці, цінності різних професій, цінність праці з метою самореалізації, цінність особистісного розвитку та професійного зростання. Такі ініціативи реформування школи представлені ключовими компетенціями для життя, що позиціонуються як «канва» розвитку учня, а саме: ініціативність та підприємливість; вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя; соціальна та громадянська компетентності.

Зауважимо, що окреслені напрямки реформування сучасної освіти, зокрема, виокремлення старшої профільної школи, поки що не мають практичної реалізації, а отже, їх ефективність можливо довести лише з часом. Однак, вже зараз важливо формувати в учнів готовність до побудови власної освітньої траєкторії, адже об'єктивно після базової школи учні мають чітко визначитись: або продовжувати навчання за академічним напрямком профільної освіти, або обирати першу професію. Зазначене буде вимагати від учня уміння здійснювати професійний і профільний вибір відповідно до власних інтересів, потреб та можливостей, з урахуванням особливостей ринку праці.

Викладене вище свідчить про зростання значущості профорієнтаційного супроводу в освітньому процесі на всіх ланках навчання учнів, починаючи з початкової школи. Таким чином, однією з умов оптимального кар'єрного становлення учнів в сучасних умовах є розробка стратегій, проєктів, моделей, технологій тощо профорієнтаційного супроводу учнів, залежно від їх запитів і можливостей освітнього закладу.

Мета статті - обґрунтувати необхідність впровадження в освітній процес профорієнтаційних технологій на основі результатів дослідження сформованості кар'єрної спрямованості учнів 9-10-х класів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Супровід кар'єрного становлення особистості в умовах війни було висвітлено в працях науковців. Зокрема, у статті О. Мерзлякової запропоновано можливий алгоритм профорієнтації, який допоможе інтегрувати зусилля різних суб'єктів шкільної освітньої системи в процесі супроводу професійного самовизначення в умовах війни [2]. А. Шевенко розроблено процесуальну модель цілеспрямованого професійного самовизначення як чинника особистісного зростання, яка вміщує в себе когнітивно-рефлексивний, ціннісно-смысловий та поведінково-моделюючий компоненти [4]. Технологічний аспект формування кар'єрної спрямованості представлено в дослідженні О. Моріна [3]. Базуючись на дослідженнях зазначених науковців, можемо констатувати увагу до процесів професійного становлення особистості в умовах криз і в той же час недостатнє науково-методичне забезпечення означеного процесу.

Виклад основного матеріалу. Зміна соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків, нові виклики пов'язані з воєнним станом в нашій державі негативно позначилися на ефективності і якості освіти в Україні, і безпосередньо на наданні профорієнтаційних послуг. Так, за результатами міжнародного Дослідження розвитку соціально-емоційних навичок в Україні 84% 15-річних та 67% 10-річних учнів і учениць після початку повномасштабної війни мали досвід дистанційного навчання, а отже були позбавлені цілеспрямованої, доступної, систематичної профорієнтації. При цьому учні демонструють низький рівень активності із вибудови кар'єрної траєкторії: відвідують дні відкритих дверей у різних закладах 23% українського учнівства, консультування з питань освіти й кар'єри здійснювали 31,7% опитаних, відвідували ярмарки вакансій 15,8%, відвідували підприємства із ознайомчою метою 27,8%. Загалом про бажання здобути вищу освіту повідомили 79% учнів і учениць, а про амбіції бути на керівній посаді у віці 30 років 49% опитаних

[1]. Висвітлені результати корелюють з результатами отриманими нами в процесі дослідження особливостей сформованості кар'єрної спрямованості у учнів 9-10-х класів закладів загальної середньої освіти (248 осіб з різних регіонів України). Ми визначили, що лише 12% учнів мають сформовану систему знань про бажану професійну діяльність, усвідомлюють власні характеристики. Їм притаманна готовність до побудови кар'єрної траєкторії, сформованість кар'єрних умінь і навичок, що супроводжується усвідомленням самоцінності і втілюється у спроможності досягати поставлених цілей, певної профорієнтаційної мети.

На нашу думку, це свідчить про певну нереалістичність кар'єрних очікувань сучасних учнів, низьку суб'єктність в питаннях власного професійного майбутнього. Адже людина виступає суб'єктом власного професійного саморозвитку лише в тому випадку, коли вона планує його, передбачає результати, контролює, а також несе відповідальність за власний ефективно використаний потенціал.

У Національному звіті за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок також зазначається, що за останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів/учениць, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази – втомлено. Водночас на 20 % у кожній категорії зменшилася кількість тих, які почуваються в безпеці, спокійно, енергійно та щасливими [1].

Отже, така кількість викликів в освітньому процесі формує нову систему протиріч: між об'єктивною вимогою здійснення учнями базової школи профільного або професійного вибору та суб'єктивною неготовністю до цього; між потребою учнів в отриманні доступної, цілеспрямованої, сучасної, індивідуалізованої інформації профорієнтаційного спрямування та практичною відсутністю профорієнтаційного супроводу в школі; між вимогою бути активним, вмотивованим, ефективним суб'єктом ринку праці та зростанням в учнів тривожності, емоційної напруженості, невизначеності, фрустрації.

На нашу думку, подолати зазначені протиріччя можливо за допомогою цілеспрямованого, систематичного, доступного профорієнтаційного супроводу особистості. Профорієнтаційний супровід ми розглядаємо як супровід індивідуального розвитку особистості в контексті майбутньої професійної діяльності або конкретного профільного напрямку освіти. Технологічно профорієнтаційний супровід (підтримка на конкретному етапі професійного або профільного самовизначення) – це комплекс заходів, що передбачає виокремлення профорієнтаційного запиту, визначення шляхів вирішення проблеми, реалізацію взаємодії, отримання результату, моніторинг. При такому підході учень буде включатися в обґрунтовану, систематичну, цілеспрямовану, ефективну профорієнтаційну самодіяльність. Така взаємодія учня і фахівця, що здійснює профорієнтацію є короткочасною, цікавою, доступною і спрямованою на результат.

Результати констатувального експерименту дозволили виявити ряд чинників, які негативно впливають на ефективність формування кар'єрної спрямованості у учнів. Зокрема, науково-методичне забезпечення процесу профільного і професійного самовизначення потребує оновлення в умовах реформи НУШ. Педагогічні працівники практично не застосовують науково-методичні матеріали з профорієнтації учнів в освітній діяльності. Процес професійного і кар'єрного становлення учнів в переважній більшості характеризується несформованістю освітньо-професійної траєкторії, що супроводжується тривожними очікуваннями майбутнього.

З метою вирішення зазначених проблем запропоновано удосконалити профорієнтаційну роботу з учнями підліткового і старшого шкільного віку, а саме: застосувати інноваційні методи, які активізують у учнів здатність організовувати власну професійно-ціннісну самодіяльність в контексті кар'єрно-професійного розвитку. Обґрунтовано, що саме педагогічна технологія, зміст, форми і методи якої спрямовані на подолання суперечностей між: соціальною значущістю підготовки учнів закладів загальної середньої освіти до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю учнів обирати

траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення; наявним педагогічним потенціалом закладів загальної середньої освіти у формуванні кар'єрної спрямованості учнів та необхідністю оновлення програмно-методичного забезпечення означеного процесу – дадуть змогу учням оволодіти знаннями про специфіку майбутньої професійної діяльності та власні професійно-ціннісні характеристики, які спровокують емоційні переживання (емоція бажання), спонукають до емоційно-ціннісної діяльності учнів (Я-виклик), та виявляються у готовності втілювати привласнену духовну цінність у практичну сферу (вчинок), яка супроводжується переживанням особистісної самоцінності.

Таким чином, розвивальний рух буде здійснюватися від уявлення учня про специфіку майбутньої трудової діяльності до усвідомлення себе як суб'єкта професійного становлення; від позитивного ставлення до майбутньої трудової діяльності до емоційно-ціннісного самоставлення; від самостійності у діяльності до уміння організовувати власну професійно-ціннісну самодіяльність, а поєднає ці ланки самодіяльність учня спрямована на самопізнання, позитивне самоставлення, самоефективність.

Суть технології полягала в розширенні діапазону форм і методів профорієнтаційної роботи з учнями (профорієнтаційні лекції, круглі столи, тематичні зустрічі, бесіди, ціннісна професійно-перетворювальна діяльність, тренінг, консультування, «профорієнтаційне портфоліо») та наповненню їх самоціннісним та професійно-ціннісним змістом; удосконалення програмно-методичного забезпечення підготовки учнів до трудової діяльності в умовах Нової української школи.

Узагальнення результатів проведеного формувального експерименту дало змогу визначити рівень кінцевих змін результативних факторів внаслідок розгортання впровадження педагогічної технології формування кар'єрної спрямованості в учнів і зробити висновок про дієвість введених експериментальних факторів.

Висновки. В умовах реформи НУШ виникає проблема усвідомленого підходу учнів до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до професійного саморозвитку. Зазначене вимагає науково-обґрунтованих, сучасних механізмів впливу на свідоме формування учнями власної професійно-кар'єрної траєкторії. На нашу думку, саме технологія, яка базується на особистісно орієнтованому підході, постає як науково-обґрунтована система дій, операцій та процедур, забезпечить цілеспрямоване формування у учнів кар'єрної спрямованості, як системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей, що будуть перебувати у постійному розвитку і спонукати особистість до саморозвитку.

Таким чином, сутність вирішення проблеми формування кар'єрної спрямованості у учнів старшого підліткового і юнацького віку полягає у створенні виховних технологій спрямованих на забезпечення активізації процесу професійного саморозвитку особистості з урахуванням вимог сучасного ринку праці.

Зважаючи на важливість профорієнтації як системи супроводу професійного і кар'єрного становлення підростаючої особистості, проблема оновлення методологічного забезпечення профорієнтаційного супроводу учнів освітніх закладів в сучасних умовах, впровадження практико орієнтованих профорієнтаційних заходів є актуальним напрямком для подальших досліджень.

Подальші наукові пошуки в контексті проблематики дослідження можуть бути спрямовані на розроблення конкретних інноваційних методів підтримки і супроводу профільного і кар'єрного становлення учнів в умовах старшої профільної школи.

Список використаних джерел

1. Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022 – 2024). Том 1 / кол. авт.: О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. С. 159-195. <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/Nacionalniy-zvit-DOSEN.pdf>
2. Мерзлякова О.Л. Супровід професійного самовизначення учнів в закладах середньої освіти: виклики часу та їх подолання. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів XIII Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича*. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. С. 48-53. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737941/3/%D0%9C%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98%20%D0%A4%D0%95%D0%94%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%A8%D0%98%D0%9D%D0%90%20%202023-48-53.pdf
3. Морін О.Л. Впровадження профорієнтаційної технології формування в учнів кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання. . Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів / за заг. ред. Ляшенко О.І., Засєкіної Т.М., Мальованого Ю.І. Литвинової С.Г., Малиношевської А.В. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 35-38. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740085/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9C%D0%A1_v5.pdf
4. Шевенко А.М. Професійне самовизначення старшокласників як цілеспрямований процес. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2021. Volume 7. Issue 8 (52). С. 72-81. <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1286/811>